

Л.В. Гуцало
канд. історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНІ РАЙОНИ НА ВОЛИНІ (1920-1930-і рр. XX ст.)

Науково цікавим і неоднозначним є період 20-30-х років XX століття, коли Радянська влада «по-особливому» підходила до розв'язання національного питання. Етнонаціональні процеси цього часу пов'язані з установами більшовицького тоталітарного режиму і специфікою його національної політики. Стрижнем владної політики цього періоду стало національно-територіальне районування в Україні.

Проблема національного районування на Волині частково вже знайшла своє висвітлення в роботах істориків. Це дослідження Т.Єременко, О.Жуковського, О.Калакури, Г.Стронського, Б.Чирка [1; 2; 3; 4; 5]. Разом з тим варто зазначити, що далеко не всі аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення в історіографії (передусім це торкається життєдіяльності Пулинського німецького району). У пропонованій статті поставлено завдання Показати процес утворення та функціонування Мархлевського польського та Пулинського німецького національних районів на території Житомирщини, винести історичні уроки.

Як неодноразово зазначалося, згідно з рішеннями ХН з'їзду РКП (б) (1923 р.) в Радянській Україні розпочалася політика коренізації. Першочерговими заходами національної політики стали перетворення управлінської системи України, зокрема виділення національні адміністративно-територіальних одиниць. За рахунок цього влада залучал-місцеві кадри до поширення комуністичної ідеології у національних сільрадах та районах, використовувала

національний чинник при комплектуванні партійного та державного апаратів, стимулювала поповнення комуністичної партії.

Впровадження практичних заходів відносно національних груп передбачало проведення певної підготовчої роботи, яка торкнулась обстежень місць компактного проживання національних меншин, в тому числі й на Волині. Це дало фактичний матеріал щодо характеру соціально-господарської структури особливостей побуту, культурно-освітнього стану обстеженого населення для розробки програми національно-державного будівництва серед етнічних груп що населяли Україну.

Як уже неодноразово відзначалося багатьма дослідниками створенню національно-територіальних одиниць сприяло надання національним меншинам ряду важливих пілг у справах місцевого самоврядування, особливо на етапі його становлення. Згідно з постановою IV сесії ВУЦВК (лютий 1925 р.) «Про низове районування», мінімальна норма, необхідна для утворення або виділення національних районів та рад при компактному проживанні національних меншин, зменшувалась у два рази порівняно із звичайними адміністративно-територіальними одиницями. Прийняття ряду патерналістських для національних меншин України законодавчих актів підготувало правове поле для формування унікальної системи національного районування в країні. У плані роботи ЦКНМ на 1924 - 1925 рр. акцентувалась увага на наближенні національних меншин до радянської влади і залученні їх до радянського будівництва. Звичайно, мова йшла і про утворення однорідних національно-адміністративних одиниць. Планувалось підготувати матеріали щодо районування німецьких та чеських поселень у Волинській губернії. Зазначалося в цьому документі й те, що необхідно «приступити до підготовки матеріалів щодо виділення польських і чеських сільрад і районів з розрахунком проведення районування протягом 1924-1925 рр.» [61 арк. 2]. У національних адміністративно-територіальних одиницях, як сільських радах, так і районах, планувалося поступово перевести збори, засідання, діловодство на мову відповідної національної меншини.

Після зменшення норми жителів для організації національних сільрад та

районів відчутними стали перші результати районування у Волинській губернії- Так, у 1924 р. було виділено 18 німецьких та 14 польських сільрад [7; арк. 92]. Уже 1 вересня 1925 року було створено польський національний район з центром у м. Довбиш Житомирської округи у складі 33-х сільрад Звягельського (Новоград-Волинського), Пулинського, Баранівського, Миропільського та Троянівського районів [8: арк. 7; 9].

Виокремлення Польського району здійснювалося виключно командно-адміністративними методами. Ідея його створення біля кордону з Польщею як бази для розширення комуністичних ідей у сусідню польську державу належала ІФ. Кону та Ю. Мархлевському. Для реалізації цієї ідеї протягом 1923-1925 років з Росії до Волинської губернії та Білорусії було переселено понад 30 тис. польських родин [10: 20]. Обраний для цієї мети Довбишанський район на час утворення мав у своєму складі 96 населених пунктів з населенням 40,5 тис. осіб, у тому числі 28,3 поляків (69,8%) [II 21; 10:арк. 38 зв.]. У 1926 р. за [висновками ЦАТК затверджується постанова 1-го районного з'їзду Рад Довбишанського району і перейменовується село «Довбиш» на «Мархлевськ» та Довбишанський район Волинської округи - на Мархлевський [11; арк. [180зв.].

На час організації польського району на Волині порушувалось питання про створення на Житомирщині ще й німецького національного району. Але оскільки переформовувалися ті райони, з котрих виділявся польський район, і відокремлювалися деякі райони до Бердичівської та Коростенської округ, відбувались зміни в межах самої Волинської округи, то виділення в 1925 році ще й німецького району призвело б до нового перетасування сільських рад і ' ломки в складі районів, гальмуючи працю округи взагалі. Тому Волинський окрвиконком прийняв рішення: оформлення німецького району відкласти на пізніше, а поки що зайнятися вивченням матеріалів до організації цього району [12:арк. 9-14].

6 червня 1925 року згідно з постановою Президії окрвиконкому була виділена спеціальна комісія для всебічного обстеження на місцях тих населених пунктів, які можна було б віднести до німецького району. Цією комісією було обстежено 145 населених пунктів [12: арк. 33]. Після проведення плідної

роботи на розсуд ЦАТК було запропоновано чотири варіанти створення німецького національного району на Волині. За першим пропонувалося організувати німецький район з центром у с. Стара Буда Пулинського району в складі 9-ї сільрад, 37 населених пунктів, з загальною кількістю населення 12.559 осіб. Другий проект передбачав утворення району з центром у Пулинах, у складі 19 сільрад, 75 населених пунктів із загальною кількістю населення 25.485 осіб. Але обидва проекти були відхилені, оскільки мали певні недоліки. Організація німецького району з центром у с. Стара Буда була недоцільна передусім тому, що він був би малочисельним, ще й без економічної бази, на території цього району не було ні промислових підприємств, ні торговельних пунктів і навіть жодного містечка. Що ж стосується другого проекту, то при утворенні німецького району з центром у Пулинах від існуючого тоді Пулинського району залишалося біля 39 тис. населення, переважно українців, яке приєднати до інших районів було неможливо [12] арк. 33-34]. У зв'язку з цим німецькій секції при Волинському губкомі КП(б(У) разом з окружним статистичним бюро у місячний термін було доручено ще раз попрацювати над цим питанням з метою виявлення можливості приєднання сільради Жулинського району до інших районів, що не входять до німецького району. У третьому та четвертому проектах були намагання вирішити цю проблему, але виникали нові недоречності - незадоволення населення, яке довгий час домагалось приєднання до Пулинського району, а через певні причини їм входило б туди. Тому окружна адміністративно-територіальна комісія на чолі з О. Ковальчуком прийшла до висновків: вважати за неможливе утворення німецького району у Волинській окрузі й залишити Пулинський район і комбінованим складом населення [12: арк. 34-45]. Але у травні 1929 року до цього питання знову повернулися на нараді щодо районування, яка проходила за участю представників окрвиконкомів. На нараді була обговорена доповідь А. Гафтеля «Про утворення національного німецького району на Пулинщині». Проект про відокремлення такого району з центром у колонії Пулини не задовольнив ЦАТК, у зв'язку з цим Волинському окрвиконкомові було доручено докладніше попрацювати над цим

питанням та обговорити можливість утворення німецького району з центром у колонії Хеймталь [13: арк. 35]. Лише у 1930 р. попри всі перепони та негаразди згідно з постановою Президії ВУІДВК було виділено Пулинський німецький район [14: арк. 191].

Основним аспектом суспільно-політичного життя в національних районах та сільських радах стало формування владними структурами радянських цінностей. Найдієвішим методом для реалізації поставленої мети стало застосування політичних важелів, насамперед агітації та пропаганди. У місцевих (окружних, губернських, згодом обласних) органах КП(б)У цим займалися національні секції агітаційно-пропагандистських відділів, що підпорядковувалися ЦК КП(б)У. Проте справжньої підтримки в середовищі більшості національних меншин комуністична партія не мала. Партійних осередків у місцях проживання національних меншин було дуже мало.

На 1925 р. у Мархлевському польському районі було всього 34 члени КП(б)У, з них у Довбиші - 16, у Кам'яному-Броді - 16, у Мар'янівці - 2. Комсомольців у районі було дещо більше - 147, з яких: євреїв - 70, українців - 39, поляків - 36 і німців - 2 [10: арк. 38 зв.-39]. Не кращою була ситуація у Пулинському німецькому районі, де з 58 колгоспів партійною мережею охоплено було лише 10 колгоспів. Звичайно, цього було недостатньо, щоб актуалізувати в масах колективізацію, хлібоздачі [15: 30].

Звернемо увагу на економічний стан цих національних районів. За зведеними матеріалами обстежуваних національних сілрад, Мархлевський та Пулинський райони переважно були сільськогосподарськими районами. Але наявність на їх території покладів сировини сприяла розвитку невеликих місцевих підприємств, переважно легкої та кустарної промисловості, які займалися переробкою місцевої сировини або ж продукти сільськогосподарського виробництва. На 1931 р. загальна сума капіталовкладень у промисловість всіх національних районів становила 5,7 млн. крб., а на 1932 р. передбачалось збільшити капітальні витрати на промисловість національних районів на 80% (порівняно з планом на 1931 р.) та довести її до 10,2 млн. крб. Основними принципами при складанні

плану розвитку промисловості в національних районах були такі: максимальне використання місцевої недефіцитної сировини, зокрема корисних копалин та місцевого палива, поширення виробництва будматеріалів, поширення виробництва, що мало б експортне значення, тощо [16: арк. 27].

Для розвитку місцевої промисловості майже в усіх національних районах була певна база (місцеве паливо, різні корисні копалини, і виробництво будматеріалів з місцевої сировини). Місцева промисловість і повинна була б розвиватися здебільшого внаслідок виявлення місцевої ініціативи, але вона не проявлялася. Відзначимо, що, незважаючи на наявність усіх передумов для розвитку місцевої промисловості в національних районах, місцеві організації не виявляли належної зацікавленості та ініціативи в цьому напрямку, внаслідок чого місцева промисловість національних районів з часом занепадала.

У справі промислового розвитку національних районів значне місце відводилося кустарній промисловості, яка в національних районах зростала значно більшими темпами, ніж в інших районах УСРР. Відмітимо, що протягом 1932 р. планувалися геологорозвідувальні роботи у Пулинському німецькому Районі - розвідки на графіт, у Мархлевському польському районі - каолін, польовий скалінець, вогнетривкі глини, болотний газ [16; арк. 29].

Станом на 1931 р. усі 25 національних районів залишалися районами Переважно сільськогосподарськими з незначним розвитком промисловості, (етика промисловість (республіканська та союзна) була лише у 7 районах, у тому числі й у Мархлевському та Пулинському. Гак, у польському районі іраціонали порцеляно-фаянсові заводи, у Пулинському німецькому – Киянський каоліновий завод (допоміжне підприємство Укрсклопорцелярня) У6: арк. 25; 17: арк. 87,88].

Зупинимось детальніше на характеристиці промислового потенціалу і Мархлевського національного району. На його території було 4 заводи: у Мархлевському - порцеляновий. Кам'яному Броді - фаянсовий, а також і Мар'янівська та Биківська гуті. На початок 30-х років припало становлення кустарної промисловості, адже в районі була добра сировинна база (глина, пісок, кварц, торф та ін.). Крім того, треба відзначити, що в Мархлевському районі

працювало 6 млинів, один тартак, цегельня, смолеварні, 6 круподерень, 7 олієнь, чавунно-ливарна майстерня [18: арк. 19-22; 19: 58; 20І | 32]. Незважаючи на наявність усіх передумов для розвитку місцевої І промисловості в національних районах, місцеві організації не виявляли «належної зацікавленості та ініціативи в цьому напрямку, а це, у свою чергу, сприяло лише занепаду місцевої промисловості. Однак в умовах функціонування соціалістичної економічної системи свідомо руйнувалися | особливості традиційної господарської діяльності національних меншин.

Детальніше характеризуючи економіку Мархлевського польського району, слід відзначити, що з 1925 р. тут почало розвиватися хмелярство. Основними культурами, які вирощували у районі, були озиме жито, Пшениця, овес, ячмінь, гречка і картопля. На 1926-27 рік в районі діяло 14 кооперативних одиниць. За 1927 р. Мархлевське сільськогосподарське кредитове кооперативне товариство видало 1402 позички на 61,6 тис. крб тому числі незаможним - 717 позичок на 19,9 тис. крб., середнякам - 575; позичок на 18,6 тис. крб. [20: 32; 18:арк. 40]. У цілому розвиток кооперації в польських селах значно відставав. Особливо відчутним цей недолік був серед сільськогосподарських та кредитових товариств [10: арк. 32]. Найкращою і найміцнішою порівняно з польськими була кооперація в німецьких колоніях. Серед скооперованого німецького населення переважали середняки. Тут головним чином уваги заслуговують сільськогосподарські та кредитові товариства. Але основним недоліком кооперування серед національних меншин була слабка участь бідноти.

Звичайно, ті господарства, які об'єднувалися, мали істотну підтримку з боку держави: забезпечувалися кредитами, посівними матеріалами, технікою. Зміцнюючи колективні сільські господарства, владні структури намагалися показати їх переваги над індивідуальними і, у свою чергу, збільшити масштаби колективізації в країні, що була одним із чинників будівництва соціалізму.

20 червня 1931 р. у Житомирі проходив Всеукраїнський зліт поляків-колгоспників. Участь у ньому взяло близько 50 колгоспів з усіх районів України, де проживали поляки. Найактуальнішим питанням була боротьба за суцільну

колективізацію. Досить проблемною стала колективізація в польських селах Мархлевського району, де лише 35 % землі було усупільнено. Тому селяни-колективісти змушені укласти всеукраїнський соціалістичний договір на соціалістичне змагання у збиранні врожаю, у боротьбі за суцільну колективізацію. Мархлевський район запланували повністю колективізувати не пізніше весни 1932 року [21]. А от серед німецьких сільських рад соціалістичні змагання існували більш на папері - у протоколах, а договори були відсутніми [22; арк. 9].

У 1932 р. парторганізація Мархлевського польського району парадно звітувала про перевиконання плану хлібозаготівлі, а вже на початку 1933 р. розглядала питання «Про випадки опухання і виснаження на ґрунті голоду в районі» [1: 50]. Можна здогадатися якою, ціною вдавалося досягати таких «перевиконань». Це і недоїдання, і смерть як дорослого населення, так і дітей, навіть людодіство. Конкретні факти голодомору в Мархлевському польському національному районі наводить О. Калакура. За його підрахунками, голод 1932-1933 років забрав життя не менше 80 тис. поляків України [23:18].

Будь-який опір колективізації в той час розглядався як прояв саботажу політики партії та уряду, шкідництва та ворожої діяльності, інспірованої зарубіжними центрами. Колективізація викликала наростання соціальної напруженості, яка в національних селах проходила на фоні поширення міжнаціональних суперечок.

Ослабивши селян голодомором, компартійна верхівка починає встановлювати повний ідеологічний контроль над селом. На січневому 1933 р. пленумі «з метою політичного зміцнення МТС і радгоспів, підвищення політичної ролі і впливу МТС та радгоспів на селі ЦК ВКП(б) вирішив організувати в усіх машинно-тракторних станціях і радгоспах політвідділи...» [24: 67]. За твердженням Г. Єфіменка, організація політвідділів МТС проходила швидкими темпами. Якщо у січні їх ще не існувало, то у квітні 1933 р. з 590 МТС 375 мали політвідділи, а на початок січня 1934 р. з 655 - 645. Щоб посилити пропаганду серед сільського населення політвідділами МТС друкувалися багатотиражні

газети [24; 68]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що політвідділи повністю взяли під свій контроль МТС і радгоспи. Причому це нововведення стосувалося не лише українців, а й національних меншин. Усе це пояснюється недовірою ЦК ВКП(б) до місцевих партійних організацій.

Влада намагалася використовувати різні заходи, аби досягти повної колективізації, але значна кількість селян була зацікавлена у веденні свого власного господарства. У цілому ж на початок 1935 року темпи колективізації у більшості районів національних меншин були високими. Найгіршим стан колективізації був у Мархлевському польському - 69% та Пулинському німецькому - 61,3% районах [25:157].

Аналізуючи стан справ у національних районах зазначимо, що фактично протягом усього періоду проведення політики коренізації без «уваги» не залишилось і духовенство національних меншин. Цих людей також позбавляли прав на життя, свободу й особисту недоторканість, звинувачували у шпигунстві. Так, представників римо-католицької церкви періодично звинувачували на підставі сфабрикованих ДПУ документів у шпигунстві на користь Польщі. Це сприяло закриттю костелу в Житомирі (17 липня 1939 р.) [26:172-173].

Вершиною бюрократичного свавілля і беззаконня щодо німецького та польського населення стала сумнозвісна політика примусової депортації. Її здійснювали таємно. У засобах радянської масової інформації про неї не було жодного слова. Спочатку переселенню підлягали лише ті особи, які не виправдали довіри радянського керівництва, не підтримали колгоспного ладу [27; 63]. Згодом до списків переселенців заносилися практично всі німці і [поляки, оскільки вони потрапляли до розряду неблагонадійних. Б.Чирко Відзначає, що переселення офіційно пояснювалися причинами економічного та Військово-політичного характеру, зокрема впровадженням заходів для Укріплення прикордонної смуги [28: 144]. Обкомам партії пропонувалося: «роз'яснити переселенцям, що вони переселяються у більш віддалені райони як особи, які не виявили себе у зміцненні кордону та колгоспного ладу» [27:164]. Іа підрахунками Г. Стронського, з Мархлевського польського району в 1935 -(1937 рр. до східних районів України та

за її межі було переселено близько 10 (тисяч польського населення [1; 53].

Політика переселень і депортацій у райони Сибіру, Казахстану, (Середньої Азії набуває планового характеру з 1934 року. Відірвані від раціональних та родинних цінностей, шкіл, культових споруд, цвинтарів, німці 1*8 поляки розсіювалися на чужині невеликими групами серед інших національностей і були приречені на етнічне, фізичне винищення, Насильницьку асиміляцію. Роз'яснювати національним меншинам причину їхнього нового місця проживання передбачала таємна постанова політбюро Пк-КП(б)У від 23 січня 1935 р. «Про переселення з прикордонної смуги 8 300 господарств у зв'язку з оборонними міркуваннями і про переселення прикордонні райони 4000 кращих колгоспників Київської і Чернігівської областей» [26: 197].

Отже, стан національної сфери досліджуваного періоду спричинила передусім політика офіційної влади, яка здійснювалася в атмосфері підозрливості та упередженості до всіх, намаганні відшукати «націоналістів», «фашистів» у середовищі національних меншин.

З 1937 року посилюється пропагандистська обробка населення республіки, суть якої полягала в обов'язковому «очищенні» України від усіх німців у разі воєнного зіткнення з гітлерівською Німеччиною. Практично всі німці та поляки України кваліфікувалися офіційною владою як вороги народу У більшості тогочасних документів відверто називався об'єкт переселень громадяни польської та німецької національностей.

Упереджене ставлення радянських владних структур до німецького та польського населення, яке розглядалося як потенційна база «фашистської» діяльності в країні, було зумовлене погіршенням відносин СРСР з Німеччиною та Польщею і відповідним посиленням антинімецької та антипольської пропагандистських кампаній.

У резолюції «Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні» об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У на доповідь С. Косіора, ухваленій 22 листопада 1933 року, зазначено: «...Послаблення більшовицької пильності партійних організацій в роботі серед трудящих

національних меншин, особливо серед польської та німецької людності, що призвело до засмічення колгоспів, шкіл, клубів, інститутів та ін. польськими й німецькими фашистськими елементами, що деякі з них навіть пролізли до партії» [28: 271].

До списків «ворогів народу», «шпигунів» потрапляли представники різних професій - від учителя до керівників районів та області. Репресії проти населення досить часто не тільки не оздоровлювали політичну обстановку, а дедалі більше посилювали вороже ставлення німецького населення до радянської влади.

Стурбованість з приводу німецьких національних районів була виголошена на січневому Пленумі ЦК КП(б)У (1936 р.) В. Балицьким: «Гітлер приділяє багато уваги Правобережжю, де розташовані 4 німецьких райони (Пулинський, Спартаківський, Карл-Лібкнехтівський, Зельцький - Авт.) Німецький фашизм намагається саме тут, у нас у тилу, створити свої опорні пункти. Секретарів райпарткомів і голів райвиконкомів німецьких районів оголосили «фашистськими агентами», звинуватили у підривній роботі. А цього списку потрапили колишній секретар Пулинського району Дюрмайер та колишній секретар Пулинського РПК Остер та голова ПВК Кауль [29 арк. 70 зв.]. Їх звинуватили у зв'язках з «контрреволюційною шпигунською-організацією», яка «методом своєї діяльності обрала проникнення в ряди ВКП(б) і на основі цього - розміщення своїх учасників на керівних партійних і радянських постах...» [29: арк. 70].

Переїмалась офіційна влада гуманітарною допомогою, яку називали гітлерівською», бо надходила вона з Німеччини. Гітлерівську допомогу отримувало не лише німецьке населення, а й більшість усіх мешканців німецьких районів. Так, у колишньому Пулинському районі таку допомогу тримало 3 892 двори, хоча німецьких дворів було там лише 2 996 [29; арк. 70].

У подальші плани владних структур входила реорганізація польських сільрад Київської області в українські. 20 грудня 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У приймає пропозицію від Київських обласних організацій щодо організації. Пропонувалося реорганізувати 7 польських сільрад в українські Осиково-

Копецьку (Коростишівський район), Рудне-Мечнянську (Овруцький район), Гуто-Потіївську (Потіївський район), Тетирівську, Немильнянську (Новоград-Волинського району), Будко-Собачинську, Зольнянську (Олевського району) [30: арк. 192].

Наступним кроком стало розформування Мархлевського польського та Пулинського німецького районів. Таке рішення було прийнято внаслідок «опиту» членів Політбюро ЦК КП(б)У і констатоване постановою від 17 серпня 1935 року [I: 53; 4і 131]. З жовтня цього ж року це рішення було продубльовано постановою президії ЦВК УРСР «Про Мархлевський та Зулинський райони Київської області», де говорилось, що «в зв'язку з економічною слабкістю Мархлевського і Пулинського районів, незручністю вслуговування МТС колгоспів, а також адміністративною черезсмужжю», «розформувати Мархлевський та Пулинський райони» [I: 53; 4: 131].

Якщо у 20-х роках ХХ ст. про створення національних районів, святкування річниць національних одиниць говорилося з високої трибуни, ці події широко висвітлювались у пресі, то коли починається процес реформування та ліквідації національних районів (Мархлевського польського а Пулинського німецького Київської області), у документах фігурує коротка і суха фраза: «У пресі не публікувати» [31: арк. 56]. Ставлення до національних утворень стає очевидним.

На базі польського і німецького національних районів створили новий Червоноармійський з центром у колишньому Пулино, який було перейменовано на Червоноармійськ (щоб не було й згадки про колишнє існування) [32]. До нього увійшла частина сільських рад Мархлевського, (Пулинського та Новоград-Волинського районів [I: 53; 4: 131]. У квітні 1939 року на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У було прийнято рішення «Про Утворення Щорського району Житомирської області». За цією постановою новий район створювався з центром у селищі Мархлевськ, який одночасно Перейменовувався в Щорськ [I: 53; 4: 131; 32].

Отже, масові репресивні акції стосовно «ворогів народу» у суспільстві були спричинені адміністративно-примусовими методами проведення внутрішньої

політики. Тавро «ворожих націй», накинута на етнічні групи, історики оцінюють, з одного боку, як помсту за спротив їх представників тоталітарному режиму, а з другого - як виправдання репресивної політики, що в 30-ті роки набула національного забарвлення. У цей період на тлі масових репресій ліквідовувались національні райони та сільради, що в свою чергу призвело до припинення функціонування системи національного районування в Україні. У 90-х рр. ХХ ст. науковці вважали, що важливим та перспективним напрямом забезпечення національно-культурних запитів та потреб інонаціонального населення могло б стати відродження національних адміністративно-територіальних одиниць. Вони пропонували спочатку відновити або створити національні села та селища з відповідними сільськими чи селищними Радами, які стали б важливими органами місцевого самоврядування [33: 147]. На наш погляд, створювати національні адміністративно-територіальні одиниці на сучасному етапі було б недоречно тому що традиційні компактні поселення більшості національних меншин перестали бути інтегруючим чинником консолідації цих етносів.

Джерела і література:

1. Єременко Т. Польська національна меншина в Україні в 20-30-тні рр. ХХ ст. - К., - 1994. - 74 с.
2. Жуковський О.І. Національні меншини Правобережної України у 20-ті роки ХХ століття: суспільно-політичний та культурний розвиток. - Автореф. дис. ... канд. істор. наук. -07. 00. 01. - Чернівці, 2006. - 19с.
3. Калакура О Я Польський національний район в Україні: уроки піднесення та падіння// Регіональна політика України: концептуальні часади, історія, перспективи. - К., 1995. - С. 295-298.
4. Стронський Г.Й. Злет і падіння: Польський національний район в Україні у 20-30-ті роки. - Тернопіль. 1992. - 63с.
5. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20-30 роки ХХ століття). -К.: Асоціація "Україно", 1995. -215с.
6. ЦДАВОВУ, Ф. 413. оп. 1, спр. 5.

7. ЦДАВОВУ, Ф 413, оп. 1, спр. 17.
8. ДАЖО, Ф. р- 327, оп. I, спр. 1942.
9. Лак М.Г. Польський національний район на Волині//Глобус. - 1925. - №13.
10. ЦДАВОВУ, Ф. 413, оп. 1, спр. 6.
11. ЦДАВОВУ, Ф. 413, оп. 1, спр. 249.
12. Ф. р. - 326, оп.1, спр. 239.
13. ЦДАВОВУ, Ф. 413, оп. I, спр. 418.
14. ЦДАВОВУ, Ф 413, оп. 1, спр. 584.
15. Ройтман С Про партроботу в німецьких районах// Партробітник України. - 1933. -№ 15. -С. 30-32.
16. ЦДАВОВУ, оп.1, спр. 553.
17. Там само, спр. 554.
- 18 ДАЖО, оп. 1, спр 230.
- 19.Василенко М. Польський національний район ім. Мархлевського Радянська Україна. 1930. - №8-9. -С. 54-62.
20. Буценка А. Господарське ы культурне будівництво серед нацменшостей України// Радянська Україна. - 1928. -№10-11. - С. 8-34.
21. На Всеукраїнському тьоті поляків-колгоспників у Житомирі// Радянська Волинь. - 1931 - 25 червня.
22. ЦДАВОВУ, оп. 1, спр. 451.
23. Калакура О.Я Українська полонія в 1917 1939 роках. - Автореф. дис. ... канд. істор. наук. 07.00.05. - К, 1995. - 23с.
24. Єфіменко Г.Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932 - 1938). -Дис. ... канд. істор. наук. - 07.00.01. - К, 2001. -191с.
25. Мац Д- На високом подъеме (О работе среди национальных меньшинств Украины)// Революция и национальности. - 1935. -№6. - С. 56-63.
26. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні

(1917 -2000). - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. - 484с.

27. Панчук М., Польовий Л. Під пресом тоталітарного режиму. Німці України в радянський період// Політика і час. - 1992. -№ 9-10. - С. 61-66.

28. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні (Резолюція об'єднаного пленуму ЦК і ЦК К КП(б)У на доповідь тов. С.В.Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 року) // Червоний шлях. -1933. -№8-9.

29. ЦДАГОУ, оп I, спр. 473.

30.ЦДАГОУ, оп. 1, спр. 341.

31 ЦДАГОУ, оп.20. спр. 6616.

32.Радянська Житомирщина. - 1944. - 25 серпня.

33.Дмитрієнко М., Табачник Д., Чирко Б. Німці в Україні: історія і сучасність//Віче. - 1992. -№8-С. 135-147.